

**Міністерство освіти і науки України
Одеська національна академія харчових технологій**

СТЕПАНОВ ДЕНИС СЕРГІЙОВИЧ

УДК 330.131.7

**ДІАГНОСТИКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в ПВНЗ Міжнародний університет бізнесу і права, м. Херсон
Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник - доктор економічних наук, професор
ДЕМЧУК Наталія Іванівна,
Дніпровський державний аграрно-економічний
університет,
професор кафедри фінансів, банківської справи та
страхування.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
САВЕНКО Ігор Іванович,
Одеська національна академія харчових технологій,
завідувач кафедри менеджменту і логістики;

кандидат економічних наук, доцент
СУХАНОВА Алла Валеріївна,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України,
доцент кафедри виробничого та інвестиційного
менеджменту.

Захист відбудеться **20 грудня 2019 р. о 14.00 годині** на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.088.05 в Одеській національній академії харчових технологій за адресою: 65039, м. Одеса, вул. Канатна, 112, аудиторія А-234.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Одеської національної академії харчових технологій за адресою: 65039, м. Одеса, вул. Канатна, 112, читальний зал.

Автореферат розісланий **20 листопада 2019 р.**

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Крупіца І.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Економічна безпека відіграє важливу роль в системі управління сільськогосподарським підприємством, про що свідчить існування великої кількості методів управління, які мають характеристики цільового підходу, тобто ціль у них є визначальним елементом управління. Надійне забезпечення економічної безпеки підприємства можливо лише за комплексного і системного підходу, що дозволяє забезпечити стратегічний розвиток підприємства, розробити тактичні та оперативні дії для мінімізації негативного впливу загроз. Актуальною є розробка підходів до оцінювання рівня та оптимальної структури економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

Складність вирішення цих питань окреслюється низкою причин, серед яких головною є істотна невизначеність станів і основних параметрів систем, що важко моделюються і є складними для дослідження. Провідними у визначенні основних показників економічної безпеки господарюючого суб'єкта є ресурсний (інвестиційний), циклічний, системний, інфраструктурний (кластерний) та процесний підходи. Серед основних економіко-математичних методів дослідження складних систем провідними є: метод експертних оцінок, методи регресійного і дисперсійного аналізу, методи експоненціального згладжування, методи теорії нечітких систем (зокрема, методи кластерного і дискримінантного аналізу), методи багатofакторного статистичного аналізу.

Значний внесок у дослідження теорії безпеки взагалі та прикладних аспектів економічної безпеки та розвитку підприємств зробили такі відомі вітчизняні та закордонні вчені, як Л.Абалкін, Л.Антонюк, В.Василенко, Н.Демчук, Т.Клебанова, І.Савенко, А.Татаркін, В.Шлемко, Д.Черваньов, Й.Шумпетер та інші. Проблемним питанням формування стану економічної безпеки присвячені дослідження О.Белова, І.Бінька, М.Єрмошенка, М.Камлика, Г.Пастернак-Тарануценка, П.Пригунова, А.Суханової, А.Сухорукова, В.Шлемка, та інших. В наукових працях з досліджень інноваційного розвитку та з досліджень категорії “економічна безпека” основна увага приділена відокремленому розв’язанню вищезначених проблем, а наукові спроби синергетичного поєднання інноваційного розвитку та формування на засадах його активізації необхідного стану економічної безпеки підприємств взагалі представлені лише фрагментарно.

Актуальність проблеми діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, її теоретичне та практичне значення обумовили вибір теми дослідження, його мету і завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт ПВНЗ «Міжнародний університет бізнесу і права» при виконанні тем «Фінансово-економічний механізм сталого розвитку аграрних підприємств в умовах трансформації до СОТ» (державний реєстраційний номер 0109U002936 та «Стратегічні напрями та пріоритети розвитку ринків АПК в умовах інтеграції та глобалізації» (державний реєстраційний номер 0109U002937), де

автором визначено концепції економічної безпеки АПК від мікро- до макрорівня. Взято участь у розробці науково-дослідних робіт Дніпровського державного аграрно-економічного університету за темами: «Методологія соціально-економічного, інформаційного та науково-технічного розвитку регіонів, галузей виробництва, підприємств та їх об'єднань» (0116U006782), де автором удосконалено методи та механізм діагностики в системі економічної безпеки сільськогосподарських підприємств; «Методологія управління підприємствами різних організаційно-правових форм та форм власності» (0107U001146) та «Методологія соціально-економічного, інформаційного та науково-технічного розвитку регіонів, галузей виробництва, підприємств та їх об'єднань» (0116U006782), де автором обґрунтовано теоретичні засади економічної безпеки сільськогосподарських підприємств; «Сучасні методи та фінансово-економічні механізми управління суб'єктами господарювання регіону» (0117U002349) та «Методологія управління підприємствами різних організаційно-правових форм та форм власності» (0107U001146), де автором обґрунтовано діагностування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств; «Моделювання економічної поведінки та стратегії розвитку суб'єктів господарювання» (0116U008360), де автором визначено суть економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, окреслено її основні функціональні складові; держбюджетного дослідження «Формування методично-організаційних засад побудови, обліку, звітності та інформаційно-аудиторських послуг аграрних формувань» (0111U001529) та «Фінансове забезпечення сталого розвитку аграрного сектору України» (01114U006058), де автором розроблено методологічні засади фінансового планування діяльності підприємства.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є вирішення теоретичних і методичних проблем формування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств та забезпечення динаміки їх економічного зростання засобами активізації інноваційного розвитку.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації поставлено та вирішено наступні теоретичні і прикладні завдання:

- дослідити еволюцію категорії “економічна безпека” в науковому та економічному середовищі;
- обґрунтувати сутнісну оцінку ролі і місця економічної безпеки у глобальній моделі національної безпеки держави;
- провести теоретичний огляд системних основ формування економічної безпеки підприємств;
- розвинути методичні підходи щодо постановки управлінських завдань забезпечення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства;
- розвинути методичні підходи до побудови системи управління діагностикою економічної безпеки сільськогосподарського підприємства;
- визначити інноваційну основу формування економічної безпеки та оцінено сучасний стан і тенденції даного поліструктурного процесу;
- розробити економетричну модель економічної безпеки сільськогосподарських підприємств в умовах їх інноваційного розвитку;

- розкрити змістовну сутність активізації процесу інноваційного розвитку в загальній концепції економічної безпеки підприємств;

- визначити прийнятні процедури діагностики потенціалу економічної безпеки сільськогосподарських підприємств і заходи з його актуалізації засобами інноваційного розвитку.

Об'єктом дослідження є процес формування комплексної системи діагностики економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, який гарантує стабільність їх функціонування, а також забезпечує динамічний господарський розвиток, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і прикладних проблем формування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств засобами активізації інноваційного розвитку.

Методи дослідження. У процесі виконання даного дослідження було використано сукупність загальних та специфічних наукових методів: порівняльний аналіз для визначення оцінки та критеріїв ефективності управління складовими економічної безпеки підприємства, наукового узагальнення – для формування завдань наукового дослідження, а також теоретичного узагальнення – для визначення теоретичного підґрунтя формування економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

Для досягнення мети дисертаційної роботи використано сукупність наукових методів дослідження. Зокрема, для дослідження історичних передумов розвитку теорій економічної безпеки використано історичний метод; для розкриття сутності поняття «економічна безпека» та «потенціал економічної безпеки» - метод теоретичного узагальнення; для аналізу масиву даних фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств досліджуваного регіону та встановлення математичних зв'язків використано економіко-математичне моделювання; для теоретичного узагальнення, формування висновків і рекомендацій - абстрактно-логічний метод.

Інформаційною базою дослідження стали нормативні акти, офіційні звітні дані Державного комітету статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Головного управління статистики в Дніпропетровській області, Департаменту агропромислового розвитку Дніпропетровської обласної державної адміністрації; наукові публікації вітчизняних та іноземних дослідників даної проблеми, а також власні дослідження, розрахунки та висновки автора з проблем формування ефективної системи діагностики економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці теоретико-методичних засад та практичних рекомендацій з формування та функціонування системи діагностики економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. Основні результати проведеного дослідження, які мають наукову новизну, розкривають логіку дисертації та особистий внесок автора, полягають у наступному:

вперше:

- запропоновано використання V&V концепції при діагностиці економічної

безпеки сільськогосподарських підприємств. Дане дослідження створює нормативні моделі для підприємств при прийнятті кращих рішень у мережі цінностей, коли метою є ефективне та структурно надійне співробітництво. Моделі використовують теоретико-ігрові концепції для багатостороннього прийняття рішень, що передбачає як співпрацю так і конкуренцію;

удосконалено:

- систему діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства на основі ітерацій, що на відміну від існуючих сприяє забезпеченню балансу технологічних можливостей у поєднанні з екологічними та соціально-економічними потребами з ключовою роллю управління інформацією;

- трактування поняття «активізація потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства», яке, на відміну від існуючих, визначено як безперервний процес якісних та (або) кількісних змін будь-якого потенціалу підприємства щодо результатів виконання фінансово-господарської діяльності орієнтованих на вирішення науково-технічних, соціально-економічних та екологічних проблем на мікро- та макрорівнях. Завдяки активізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства створюється конкурентоспроможна продукція та визначається здатність підприємства розвиватися в майбутньому;

- підходи до аналізу межі системи економічної безпеки підприємств, що, на відміну від інших, визначаються межею сфери прийняття рішень. У цьому аналізі система економічної безпеки сукупності підприємств визначається як поєднання малих і великих підприємств, які, як група, мають подібні структури життєдіяльності та споживання, а також обмеження та можливості, і для яких подібні стратегії розвитку і втручання були б доречними. Такі системи мають подібні агроекологічні та ринкові умови;

дістали подальшого розвитку:

- поняттєво-категоріальний апарат проблеми формування економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, зокрема визначено зміст поняття економічної безпеки як багаторівневого, багатофункціонального поняття, яке відображає складну, динамічно-проактивну систему забезпечення безпеки функціонування підприємства в умовах здатності мобілізувати ресурси й інтегральні можливості сукупного потенціалу суб'єкта господарювання для досягнення поставленої мети у забезпеченні системи управління безпекою на підприємстві відповідно рівнів впливу зовнішніх і внутрішніх чинників ринкового середовища, що обумовлюють проактивний або реактивний тип забезпечення безпеки підприємства;

- методичні підходи щодо постановки управлінських завдань забезпечення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, які, на відміну від існуючих, змінюються відповідно до нової парадигми підвищеної уваги до економічної життєздатності сільськогосподарського підприємства та взаємодії з навколишнім середовищем;

- організаційні принципи побудови системи управління економічною безпекою сільськогосподарських підприємств, серед яких виділений принцип

міжорганізаційної синергії у виборі партнерів. При забезпеченні економічної безпеки підприємства використовують виробничу мережу, де існуюча історія довіри та співпраці використовується в якості критеріїв у виборі партнерів. Обґрунтовано важливість синергії трьох рівнів діагностики економічної безпеки сільськогосподарських підприємств;

- методичні підходи до побудови системи управління діагностикою економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, які, на відміну від існуючих, представляють управління у вигляді системних дій, що дозволяє провести повний цикл моделювання; оцінити результати й витрати; адаптувати систему до змін.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх прикладного застосування в управлінні економічним розвитком сільськогосподарських підприємств. Основні теоретичні положення, що викладені в дисертації, доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, які використано та впроваджено в практику управління. Авторські пропозиції щодо аналізу ефективності використання ресурсів, організаційного та інформаційного наповнення внутрішньої управлінської звітності; покращення фінансового стану підприємства; дослідження проблем та можливостей розвитку використані у практичній діяльності на Дніпропетровському обласному комунальному підприємстві матеріально-технічного забезпечення «Дніпроагротехсервіс» (довідка №33 від 11.09.2019 р.). Окремі результати наукових досліджень були прийняті до практичного використання в Товаристві з обмеженою відповідальністю «Концерн Синергія», а саме: методика діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, система ітераційної діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства з метою забезпечення балансу технологічних можливостей у поєднанні з екологічними та соціально-економічними потребами (довідка № 175/7 від 17.09.2019 р.). Основні положення та результати наукової роботи використані в діяльності Товариства з обмеженою відповідальністю «Спец Агро Транс» при розробці та реалізації заходів щодо підвищення ефективності системи діагностики економічної безпеки підприємства (довідка №417-12 від 24.10.2019 р).

Науково-практичні положення дисертаційної роботи впроваджені в наукову діяльність та навчальний процес Дніпровського державного аграрно-економічного університету для викладання дисциплін «Фінансування і кредитування підприємств АПК», «Управління інноваціями», «Менеджмент», (довідка №44-11-582 від 28.10.2019 р.)

Особистий внесок здобувача. Наукові результати, які виносяться на захист, отримані автором особисто і знайшли відображення в опублікованих працях. Дисертаційна робота є одноосібно виконаною науковою працею, в якій виявлено особливості формування та удосконалення системи діагностики економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та методологічні положення, висновки та наукові результати дослідження апробовано у доповідях та обговорено на таких науково-практичних

конференціях:

- міжнародних: «Стратегические вопросы мировой науки» (Польща, Варшава, 5 лютого 2015 р.), «Актуальные проблемы взаимодействия экономики, государства и общества» (Дагестан, г. Дербенте, 30 мая 2015 г.), «Сучасні економічні системи: стан та перспективи розвитку» (Хмельницький, 14-15 травня 2015 р.), «Развитие форм и методов современного менеджмента в условиях глобализации» (Петровпавловск, 22-24 апреля 2015 г.), «Економіка і фінанси: Аналіз тенденцій та перспектив розвитку» (Дніпропетровськ, 13 листопада 2015 р.), «Професіологія та ергономіка в контексті наук про працю -2015» (Зелена Гора, Польща, 22.06-23.06.2015 р.), «Финансовые аспекты развития государства, регионов и субъектов хозяйствования: современное состояние и перспективы» (г. Одесса, 25-26 декабря 2015 г.), «Творчий пошук молоді-курс на ефективність» (Хмельницький, 25 лютого 2016 р.), «Развитие форм и методов современного менеджмента в условиях глобализации» (Днепропетровск, 5-7 апреля 2016.), «Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації» (30-31 березня 2017 р.), «Сучасні тенденції менеджменту в аграрному виробництві» (16-17 травня 2017 р.), «Управління соціально-економічним розвитком країни, регіону, підприємства в умовах кризи» (Дніпро, 2019р.);

- всеукраїнських: «Економіка і фінанси: аналіз тенденцій та перспективи розвитку» (Дніпропетровськ, 20 жовтня 2014 р.), «Аграрна наука XXI століття: реалії та перспективи» (Дніпропетровськ, 04-06 березня 2015р.), «Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітні аспекти» (Дніпро, 28-29 березня 2019 р.).

Публікації одержаних результатів. За матеріалами проведених досліджень опубліковано 26 наукових праць загальним обсягом 4,64 д.а., із них у наукових фахових виданнях 6 робіт, у тому числі 4 статті у виданнях України включених до міжнародних наукометричних баз, 2 статті у міжнародному виданні, 5 підрозділів у колективних монографіях та 15 робіт – у збірниках тез науково-практичних конференцій. Особисто автору належить 6,16 д.а.

Обсяг та структура дисертації. Дисертація складається із анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (204 найменування), додатків. Повний обсяг роботи становить 228 сторінок, з них 155 сторінок основного тексту. Робота містить 17 рисунків, 29 таблиць та 10 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, з'ясовано її мету та завдання, а також об'єкт, предмет та методи дослідження, вказано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, а також дані про їх впровадження та апробацію.

У першому розділі «Теоретико-методичні підходи до забезпечення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств» вивчено

теоретичне обґрунтування потенційних можливостей підприємства в процесі забезпечення його економічної безпеки; досліджено сучасні підходи до аналізу й оцінки економічної безпеки; обґрунтовано функціонування організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

Економічна безпека підприємств забезпечує виконання вимог національної безпеки. Водночас виконання окремих вимог національної безпеки сприяє й економічній безпеці підприємств. Це обумовлено тим, що окремі напрями різних видів безпеки мають подвійне (і навіть більше) призначення, що забезпечує тісні взаємозв'язки між ними. Аналіз сутності цієї проблеми дозволив на евристичному рівні сформулювати основні вимоги до економічної безпеки підприємства.

Дослідженням доведено, що широкий спектр поглядів на сутність економічної безпеки підприємства пов'язаний з різними підходами науковців до її структури, а саме сукупності сфер забезпечення безпеки функціонування елементів, що формують сукупний потенціал підприємства, рис.1. Це дозволяє умовно виокремити ресурсний, функціональний і результативний підходи до системи управління безпекою на підприємстві. У межах визначених концепцій, які розкривають сутність управління безпекою на підприємстві постає необхідність дослідження сучасних підходів до управління економічною безпекою, серед яких доцільно розглядати реактивний та проактивний підходи.

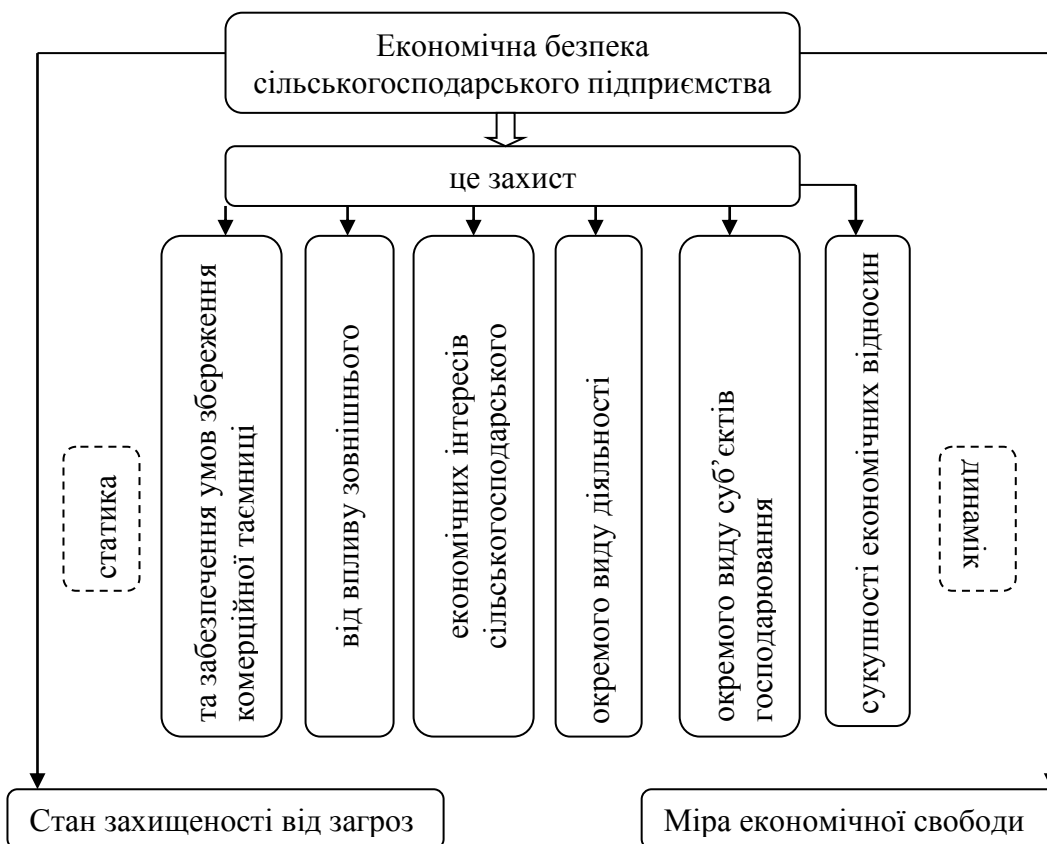

Рис. 1. Систематизація підходів до трактування поняття «економічна безпека сільськогосподарського підприємства»

Комплексне дослідження сучасних напрямів теорії управління економічною безпекою дозволяє визначити її роль і місце в стратегії розвитку потенціалу підприємства, де економічний потенціал підприємства є оцінкою рівня реалізованої стратегії безпечного розвитку та оцінюється з позицій перспективності. Роль економічного потенціалу підприємства виявляється в спроможності своєчасно реагувати на зміни у внутрішньому й зовнішньому середовищах зі спрямованістю на попередження і запобігання появи негативних явищ та створення нових можливостей у зовнішньому середовищі функціонування з одночасною оптимізацією процесів формування, використання і розвитку економічного потенціалу в межах процесного підходу.

Обґрунтовано зростаючий рівень ризиків для людської цивілізації або суспільства в цілому та зростаючий рівень ризиків в підприємстві. Встановлено, що всі лінійні зв'язки є взаємопов'язаними, а оскільки підприємство є підмножиною цивілізації, їх розміри також важливий компонент створення системних ризиків.

Для більшості системних ризиків підприємство може лише частково їх пом'якшити. Окрім страхування, вони не можуть розробляти та впроваджувати повноцінні рішення для запобігання ризиків. Незважаючи на величезний вплив системних ризиків, брак розуміння, інформації та рішень, змушує підприємства недбало визначати та вирішувати ці ризики.

Використання методів, що формують точне сільське господарство, може забезпечити інформація та інструменти для правильної обробки та застосування інформації для будь-якого сільськогосподарського підприємства у будь-якому регіоні. Цей підхід може бути використаний для допомоги у вдосконаленні системи управління економічною безпекою сільськогосподарського підприємства та документації через впровадження прогресивних технологій у сільському господарстві. Для цього використовується система ітераційної діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

Доведено, що оптимальний цикл вирощування можна досягти шляхом інтеграції моделювання в режимі реального часу (вирощування культури та моделі розвитку сільськогосподарського підприємства) з експертними системами, які були налаштовані за керівними принципами рекомендованої стратегії управління економічною безпекою (враховуючи фактори ризику), а також юридичні вказівки (стосовно охорони здоров'я та охорони навколишнього середовища).

Діагностика економічної безпеки сільськогосподарського підприємства повинна забезпечувати баланс технологічних можливостей у поєднанні з екологічними та соціально-економічними потребами з ключовою роллю управління інформацією.

У другому розділі **“Науково-практичні основи оцінки та аналізу рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств”** досліджено тенденції розвитку підприємств та їх роль у формуванні економічної безпеки підприємства; обґрунтовано інноваційну складову поліструктурного процесу формування економічної безпеки; досліджено особливості управління

економічною безпекою сільськогосподарських підприємств та аспекти її прогнозування.

Дослідження показали, що однією з основних галузей економіки України є сільське господарство і його значення постійно зростає. Аналіз основних показників діяльності сільськогосподарських підприємств в країні за 2010-2017 рр. показав, що за основними кількісними показниками розвиток підприємств є стабільним. Певного занепокоєння викликає постійна присутність з мінливими змінами кількості збиткових підприємств, а також скорочення кількості зайнятих у сільському господарстві працівників, табл.1.

Таблиця 1

Основні показники діяльності сільськогосподарських підприємств усіх категорій в Україні за 2010-2018 рр.

Показники	Роки						2018 р. у % до 2010 р.
	2010	2014	2015	2016	2017	2018	
Чистий прибуток (збиток), млн грн	17253,6	21413,4	102279	89816,3	78457,7	71002,6	411,52
Підприємства, які одержали чистий прибуток							
у % до загальної кількості	69,6	84,7	88,9	88,4	86,7	86,2	123,85
фінансовий результат, млн грн	22094,9	51668	127360	102496	91764,1	93935,8	425,15
Підприємства, які одержали чистий збиток							
у % до загальної кількості	30,4	15,3	11,1	11,6	13,3	13,8	45,39
фінансовий результат, млн грн	4841,3	30254,6	25081,1	12679,8	13306,4	22933,2	473,70
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	21,1	9,3	30,5	26,5	29,8	13,7	-7,40 в.п.
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	24,5	21,4	43,1	33,6	23,5	18,3	-6,20 в.п.
Кількість найманих працівників, тис. осіб	645,2	528,9	491,4	513,2	496,1	549,3	85,14

Очевидним є те, що значна частина ресурсів для економічного розвитку України має виходити із сільського господарства, а економічний розвиток сільськогосподарських підприємств можна прискорити, використовуючи сільськогосподарські ресурси максимально ефективно та вчасно діагностувати рівень економічної безпеки підприємств. При цьому основною метою розвитку сільськогосподарських підприємств на основі забезпечення їх економічної безпеки є оптимальне збільшення прибутковості їх господарської діяльності. Для цього акцент в їх діяльності має бути зроблений на таких заходах: забезпечення належними ресурсами; зниження та регулювання впливу внутрішніх на зовнішніх факторів; екологічне відношення до природних ресурсів; ефективне виробництво та реалізація продукції; нарощування

економічних та соціальних витрат капіталу у сільській місцевості для здорової та процвітаючої сільської економіки; скорочення витрат та збільшення доходів сільськогосподарських підприємств за допомогою більш інтенсивних методик діагностики економічної безпеки.

Обґрунтовано, що стратегічна роль управління економічною безпекою сільськогосподарського підприємства складає найдинамічніший елемент економічного зростання. Однак, необхідно зазначити, що існують ситуації, коли розвиток сільськогосподарського підприємства був загальмований не лише неефективним управлінням економічною безпекою, але й іншими зовнішніми та внутрішніми факторами.

Дослідження показали, що фізичні вхідні фактори є стратегічними для сприяння сільськогосподарському виробництву. Тим не менш, виявляється, що у багатьох випадках вплив інших (нематеріальних) факторів на виробництво значно більший. Відсутність економічних стимулів є одним з головних факторів, чому сільськогосподарські товаровиробники не прагнуть використовувати більш вдосконалені інструменти діагностики економічної безпеки. Тому при діагностиці економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, щоб створити сприятливе економічне середовище, слід приділяти більше уваги, також таким аспектам як: цінова політика, маркетингові стимули, кредитна політика та стимули, які можна очікувати від земельної реформи та зміни розміру підприємства.

Доведено, що діагностика економічної безпеки підприємства - це система, яка здатна виконувати свою місію, навіть у разі виходу з ладу системи управління. Катастрофічні наслідки збоїв у фінансово-господарській діяльності, передбачають, що виявляються недоліки під час діагностики і уникають їх поширення на етапі виконання системи, що є вирішальним завданням.

Для дослідження економічної безпеки сільськогосподарського підприємства нами обґрунтовано використовувати V&V (верифікація та валідація) концепцію діагностики економічної безпеки. Використання методів і прийомів для процесу V&V при діагностиці економічної безпеки сільськогосподарського підприємства дозволить скоротити та оптимізувати ресурси для проведення діагностики. Поняття верифікації та валідації (V&V) зазвичай розглядаються разом, якщо між ними виникають відповідні відмінності. Зокрема, основна відмінність пов'язана з метою, яка керує цими двома фазами. Під час дослідження економічної безпеки підприємства запровадження V&V на відповідних фазах життєвого циклу підприємства повинно виконуватися якнайшвидше. Крім того, процес розвитку V&V складає більше 50% загального часу і витрат в дослідженні.

Запропонована V-модель діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства включає визначені етапи розвитку, рис. 3. Типова структура, заснована на «V», організовує фази розвитку в рівні складності з найскладнішим елементом зверху та найменш складним елементом знизу. Це ставить загальну стратегію розвитку сільськогосподарського підприємства поруч з вибором інструментів в тому сенсі, що прийняття діагностики економічної безпеки нерозривно пов'язане з

діяльністю розвитку.

Метою V-моделі діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства є розвиток підприємства, щоб всі наступні завдання життєвого циклу виконувалися задовільно. На цій фазі визначаються: профіль місії, межі, умови застосування, що впливають на характеристики системи. Також у цій фазі визначаються загальні вимоги до системи, а також загальні критерії демонстрації та прийняття рішень для системи.

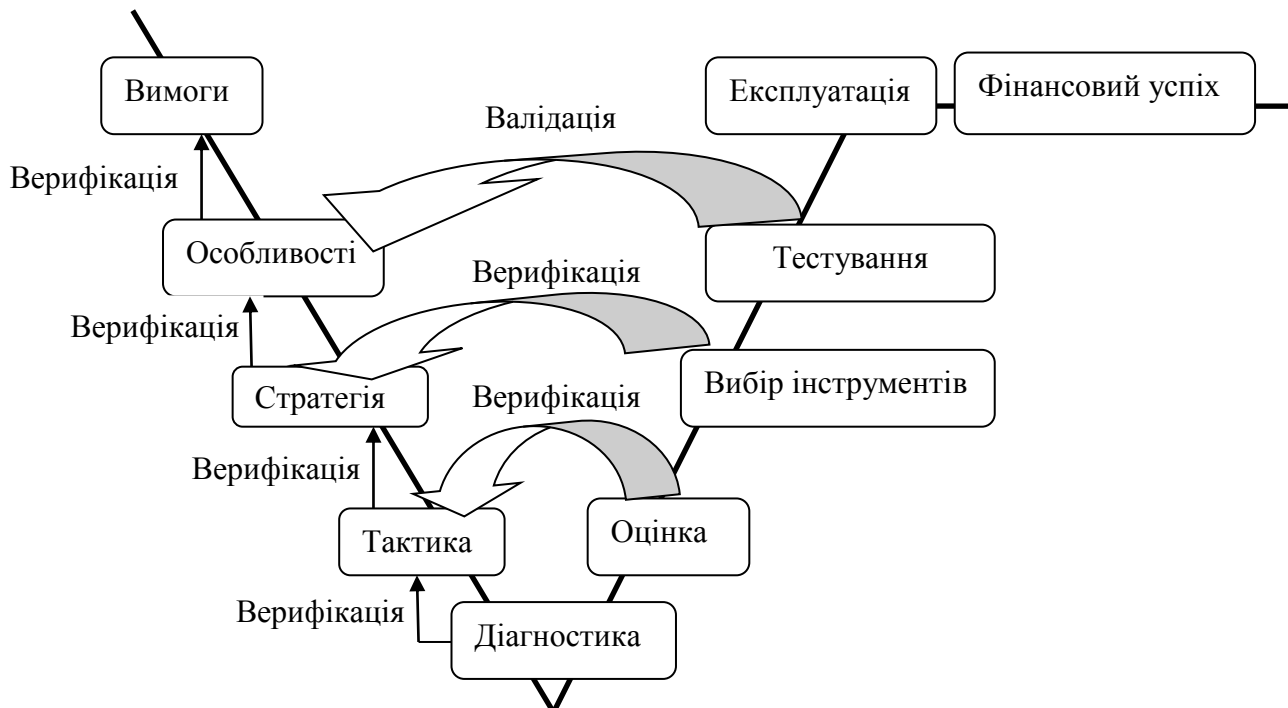

Рис. 2. Система діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства на основі V-моделі

При визначенні оптимального розміру сільськогосподарського підприємства, зокрема за зоною ризику для страхування сільськогосподарського виробництва, цільова функція була розроблена для максимізації очікуваного прибутку сільськогосподарського підприємства. Великі сільськогосподарські підприємства стикаються з більш екстремальними коливаннями прибутку та збільшенням грошових потоків.

Встановлено, що причинами неефективного управління економічною безпекою сільськогосподарського підприємства є: відсутність стабільності та поступовості; неузгодженість цілей керівництва у досягненні цілей розвитку сільського господарства; відсутність будь-якої чітко визначеної концепції забезпечення економічної безпеки.

У третьому розділі «Обґрунтування вибору способу діагностики та забезпечення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства» запропоновано економіко-математичне моделювання процесу забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах його інноваційного розвитку; удосконалено принципові методичні підходи актуалізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства; обґрунтовано

практичне застосування організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою.

З метою удосконалення діагностики та прогнозування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, викладено три загальноприйняті моделі формування двоїстих моделей при вивченні технологій виробництва з кількома вхідними величинами, що складаються з декількох вихідних величин. Формуються виробничі проблеми мінімізації витрат, максимізації доходів та максимізації прибутку. Двоїсті функції вартості, доходу або прибутку, що представляють ці проблеми оптимізації, визначаються у своїх загальних формах як функції цін та / або кількості ресурсів. Описано набір теоретичних умов регулярності та їх економічну інтерпретацію для кожної з трьох двоїстих цільових функцій. Потім оптимізують функції попиту та пропозиції отримані шляхом застосування леми Шепарда, Самуельсона-Макфаддена та Готелінга. Похідні вхідні величини обмежені вихідними величинами у випадку проблеми мінімізації витрат, а отримані вихідні поставки обмежені вхідними даними у випадку проблеми максимізації доходу.

Еластичність цін і попиту, а також еластичність заміщення та трансформації між вхідними та вихідними величинами визначаються для кожної з трьох формулювань моделі, що базуються на двоїстості. У двоїстому аналізі витрат, ці еластичності є чистими заходами, оскільки вони не мають коригувань рівня випуску. Аналогічним чином, еластичність, визначена для двоїстої функції доходу, є вираженою від коригувань на рівні вхідних величин. Еластичність, визначена у випадку двоїстої функції прибутку, - це валові заходи, що показують комбіновані наслідки коригувань як вхідних, так і вихідних даних. Нарешті, для випадків, коли деякі виробничі фактори зафіксовані під час звичайних виробничих циклів, визначаються обмежені двоїсті цільові функції.

Висновки, що стосуються еластичності цін і трансформації, мають важливі наслідки для вітчизняних сільськогосподарських підприємств для розробки політики та управління економічною безпекою сільськогосподарських підприємств. Мала величина власних та перехресних цінових еластичностей поставок продукції та незначність більшості еластичності цін та трансформацій означають, що існує невелика можливість впливати на постачання продукції в короткостроковій перспективі через цінові інтервенції. Це означає, що сільськогосподарські товаровиробники, як правило, не можуть скористатися сприятливими ціновими рухами або пом'якшити втрати, спричинені несприятливими цінами в короткостроковій перспективі. Волатильність цін на продукцію, особливо внаслідок коливань обмінних курсів, може мати суттєвий вплив на щорічне виживання (економічну безпеку) та / або прибутковість фінансово-господарських операцій сільськогосподарських підприємств. Таким чином, управління ризиками, спричиненими курсами валют або коливаннями ринкових цін через такі стратегії, як хеджування та форвардне контрагування, є важливим для поліпшення життєздатності сільськогосподарського виробництва в Україні та забезпечення економічної безпеки вітчизняних сільськогосподарських підприємств.

Вирішальну роль щодо економічної безпеки сільськогосподарського підприємства відіграє потенціал економічної безпеки, який формує необхідні умови досягнення конкурентоспроможності та здатності розвиватися в майбутньому. При цьому визначальними факторами її реалізації виступають наукомісткі технології, сучасний менеджмент, висококваліфіковані кадри і наявність стратегії (або програми) розвитку на середньострокову і довгострокову перспективу. В умовах глобалізації світової й вітчизняної економік, коли підприємства стикаються із загрозами й ризиками, які суттєво знижують поточний рівень їх економічної безпеки, на рис. 3 показано «око» ефективності взаємодії та активізації потенціалу економічної безпеки.

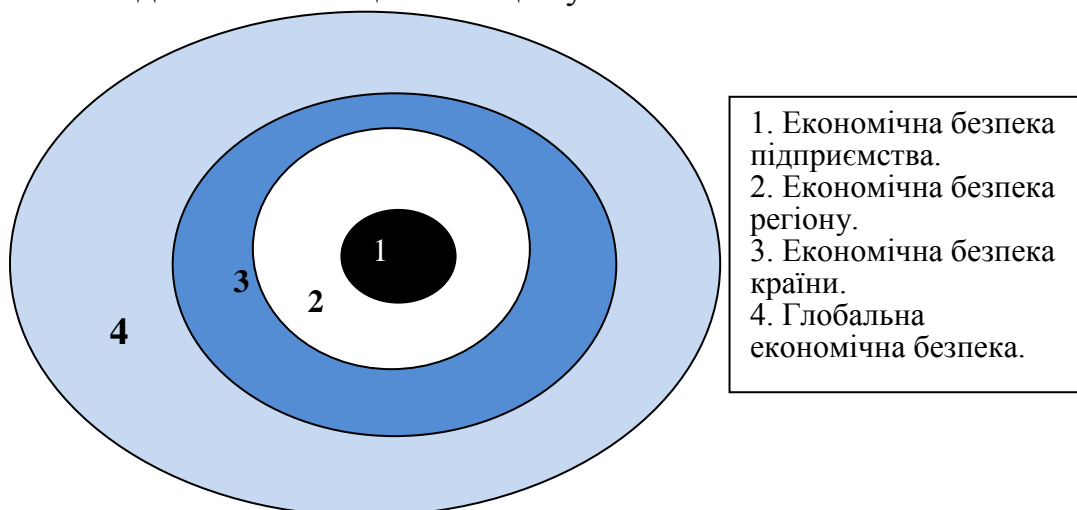

Рис. 3. «Око» ефективності взаємодії та активізації потенціалу економічної безпеки

Для забезпечення результативності активізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства потрібно формувати й розвивати інноваційне середовище. З огляду на це, всі ресурси повинні бути ефективно задіяні в рентабельне виробництво для забезпечення отримання прибутку та підтримки ліквідності підприємства. Це дозволить витримати цільові установки розвитку підприємства з точки зору економічної безпеки.

Реалізувати повноцінно систему управління економічною безпекою сільськогосподарських підприємств можливо лише за умови детального аналізу системи активізації її потенціалу з урахуванням характеристик та взаємозв'язків складових всередині системи, рис.4.

Обґрунтовано, що людські підсистеми, що входять до категорії "соціально-економічна система", складаються з осіб, груп, мереж та установ (правила, положення та процедури). Ці суб'єкти втручаються в систему управління економічною безпекою. В систему управління економічною безпекою входять способи, методи та інструменти. Процеси в рамках кожного з цих компонентів відіграють важливу роль у визначення втручання в потенціал економічної безпеки, які безпосередньо та опосередковано модифікують структуру та функції системи управління економічною безпекою. Прикладами таких втручань є конверсія природних екосистем в сільськогосподарські системи. У свою чергу, екосистема надає послуги системі економічної безпеки

сільськогосподарського підприємства. Також негативний зворотний зв'язок може виникати як реакція на дії керівника. Вплив зовнішніх факторів трактується як зовнішній вплив, накладений на систему як передумова активізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

Рис 4. Характеристика та взаємозв'язки всередині системи активізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства

Обґрунтовано, що людські підсистеми, що входять до категорії "соціально-економічна система", складаються з осіб, груп, мереж та установ (правила, положення та процедури). Ці суб'єкти втручаються в систему управління економічною безпекою. В систему управління економічною безпекою входять способи, методи та інструменти. Процеси в рамках кожного з цих компонентів відіграють важливу роль у визначення втручання в потенціал економічної безпеки, які безпосередньо та опосередковано модифікують структуру та функції системи управління економічною безпекою. Прикладами

таких втручань є конверсія природних екосистем в сільськогосподарські системи. У свою чергу, екосистема надає послуги системі економічної безпеки сільськогосподарського підприємства. Також негативний зворотний зв'язок може виникати як реакція на дії керівника. Вплив зовнішніх факторів трактується як зовнішній вплив, накладений на систему як передумова активізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

Система управління економічною безпекою сільськогосподарського підприємства залежить також від результатів соціально-екологічних взаємодій, в яких зацікавлені сторони адаптуються до свого навколишнього середовища та змінюються під впливом середовища в процесі, як це стосується екологічних характеристик (біорізноманіття, середовище існування, екосистемні послуги) та соціальні характеристики (установи, мережі, освіта) системи.

З метою ідентифікації ризикових змінних, що впливають на дохід з 1 га сільськогосподарських угідь, була застосована стохастична виробнича функція. Дана виробнича функція - це сума детермінованого компонента, що стосується рівня врожаю, а стохастичний компонент, що відноситься до мінливості рівня врожайності і представлений формулою нижче:

$$y_{it} = f(X_{it}, \beta) + h(Z_{it}, \alpha)^{0.5} \varepsilon_{it} \quad (1)$$

де y_{it} – очікуваний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь від виробництва продукції рослинництва для регіону (i) на час (t),

X_{it} - є незалежними змінними, включаючи змінні клімату, а Z_{it} може містити однакові елементи з X_{it} ,

ε_{it} - стохастичний член з нульовою середньою та постійною дисперсією (σ_ε^2),

β і α – параметри, які мають бути розраховані.

В процесі дослідження виявлено вплив середньорічної температури на реальний дохід з 1 га сільськогосподарських угідь. При зростанні середньої величини температури збільшується реальний дохід 1 га сільськогосподарських угідь. Однак збільшення реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь зменшується, коли середня температура збільшується вище максимум 25,78 °С. Результати також показують що підвищення температури має ризик посилення впливу на мінливість реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь, його максимальний поріг та ефект зменшення ризику в іншому випадку. Також було виявлено, що підвищення середньої температури зменшує ймовірність втрати врожаю і тим самим збільшує реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь від врожаю нижче максимального порогу. Проте, вище цього порогу максимуму, підвищення середньої температури збільшує ймовірність втрати врожаю і, таким чином, знижує реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь від сільськогосподарських культур.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі отримані теоретичні узагальнення, емпіричне підтвердження їх достовірності та моделювання розвитку процесу, дозволили

обґрунтувати висновки теоретико-методичного та прикладного характеру щодо діагностики економічної безпеки на сільськогосподарських підприємствах, а саме:

1. Дослідженням еволюції категорії “економічна безпека” в науковому та економічному середовищі доведено, що широкий спектр поглядів на сутність економічної безпеки підприємства пов’язано з різними підходами науковців до її структури, а саме сукупності сфер забезпечення безпеки функціонування елементів, що формують сукупний потенціал підприємства. Це дозволяє умовно виокремити ресурсний, функціональний і результативний підходи до системи управління безпекою на підприємстві. У межах визначених концепцій, які розкривають сутність управління безпекою на підприємстві постає необхідність дослідження сучасних підходів до управління економічною безпекою, серед яких доцільно розглядати реактивний та проактивний підходи. Усе це призводить до різноманітної сутності категорії «економічна безпека» для різних рівнів об’єкту управління.

2. Визначено сутнісну оцінку ролі і місця економічної безпеки у глобальній моделі національної безпеки держави. Для більшості системних ризиків підприємство саме по собі може лише частково пом’якшити ризики. Окрім страхування, вони не можуть розробляти та впроваджувати повноцінні рішення для запобігання ризиків. Величезний вплив системних ризиків, брак розуміння, інформації та рішень, змушує підприємства недбало визначати та вирішувати ці ризики. Побудувати результативну систему економічної безпеки можна в умовах забезпечення дотримання вимог правового поля функціонування суб’єкта господарювання та вивчення причин виникнення зовнішніх загроз економічній безпеці суб’єктів господарювання та держави в цілому, які тісно переплітаються і взаємозалежні.

3. Визначено інноваційну основу формування економічної безпеки та оцінено сучасний стан і тенденції даного поліструктурного процесу. На функціонування будь-якої індивідуальної системи підприємства сильно впливає місцеве зовнішнє сільське середовище, включаючи місцеві інституції, ринки землі, праці та ресурсів, а також інформаційні зв’язки. Таким чином, межі системи економічної безпеки підприємств визначаються межею сфери прийняття рішень, включаючи потоки доходів, пов’язані з роботою поза сільським господарством. У цьому аналізі система економічної безпеки сукупності підприємств визначається як поєднання малих і великих підприємств, які, як група, мають подібні структури життєдіяльності та споживання, а також обмеження та можливості, і для яких подібні стратегії розвитку і втручання були б доречними. Часто такі системи мають подібні агроекологічні та ринкові умови.

4. Удосконалено систему діагностики економічної безпеки підприємства, а саме здійснено виділення інноваційної складової в окрему складову економічної безпеки. Запропоновані методи удосконалення діагностики економічної безпеки. У цьому дослідженні розглядаються деякі відповідні тенденції дослідження в контексті V&V, обговорюються критично важливі елементи економічної безпеки.

5. Розроблено економетричну модель економічної безпеки сільськогосподарських підприємств в умовах їх інноваційного розвитку. Це створює нормативні моделі для підприємств з метою прийняття кращих рішень у мережі цінностей, коли метою є ефективно та структурно надійне співробітництво. Моделі використовують теоретико-ігрові концепції для багатостороннього прийняття рішень, що передбачає як співпрацю так і конкуренцію. Більш того, теорія трансакційних витрат особливо корисна при вивченні міжорганізаційної ефективності. Аналіз і оптимізація рішень, у свою чергу, застосовуються в ситуаціях які найкраще характеризують стан економічної безпеки підприємства. Дане дослідження сприяє, по-перше, аналізу та розвитку правил розподілу прибутку, які можуть бути використані як стимули для інновацій у мережах вартості; по-друге, шляхом побудови багатокритеріальних моделей відбору партнерів, які включають взаємозалежності між кандидатами-партнерами.

6. Розкрито змістовну сутність активізації процесу інноваційного розвитку в загальній концепції економічної безпеки підприємств. Розглянуто синергетичні конфігурації діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства. Вибір правильних партнерів може бути вирішальним для успіху мережі цінностей. Часто вибір партнера не може бути зроблений виключно на основі фінансових показників, таких як оцінка грошових потоків, оскільки розбіжності у виступах кандидатів-партнерів неможливо виміряти в грошовій формі. На прикладі даного дослідження, найменш важливими були монетарні критерії, оскільки безперервність важливої клієнтської діяльності залежить швидше від успішного виконання проекту.

7. Визначено прийнятні процедури діагностики потенціалу економічної безпеки сільськогосподарських підприємств і заходи з його актуалізації засобами інноваційного розвитку. Діагностика економічної безпеки підприємства - це система, яка здатна виконувати свою місію, навіть у разі виходу з ладу системи управління. Катастрофічні наслідки збоїв у фінансово-господарській діяльності, передбачають, що виявляються недоліки під час діагностики і уникають їх поширення на етапі виконання системи, що є вирішальним завданням. Таким чином, діяльність V&V на відповідних фазах життєвого циклу підприємства і повинні бути виконані якнайшвидше. Крім того, процес розвитку V&V складає більше 50% загального часу і витрат.

Таким чином, пропонується прийняти методи і прийоми для процесу V&V при діагностиці економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, оскільки вони здатні скорочувати та оптимізувати ресурси при проведенні діагностики економічної безпеки. Тестування може показати наявність, а не відсутність помилок, діяльність з V&V є найкращим способом вирішення проблеми критичної ситуації на підприємстві пов'язаної з діагностикою економічної безпеки.

8. Для удосконалення діагностики та прогнозування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств викладені три загальноприйняті моделі формування двоїстих моделей при вивченні технологій виробництва з кількома

вхідними величинами, що складаються з декількох вихідних величин. Автором сформовано виробничі проблеми мінімізації витрат, максимізації доходів та максимізації прибутку. Двоїсті функції вартості, доходу або прибутку, що представляють ці проблеми оптимізації, визначені у своїх загальних формах як функції цін та / або кількості ресурсів. Описано набір теоретичних умов регулярності та їх економічну інтерпретацію для кожної з трьох двоїстих цільових функцій. Запропоновані оптимізовані функції попиту та пропозиції, що отримані шляхом застосування леми Шепарда, Самуельсона-Макфаддена та Готелінга. Похідні вхідні величини обмежені вихідними величинами у випадку проблеми мінімізації витрат, а отримані вихідні величини обмежені вхідними даними у випадку проблеми максимізації доходу.

9. Поглиблено концептуальні засади управління процесом формування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств на основі оцінки структури заходів активізації інноваційного розвитку. Аналіз показав, що ризики погоди та кліматичні потрясіння є критично важливими обмеженнями для сільськогосподарських підприємств. Фактично, перш ніж, запровадити політику щодо адаптації чи пом'якшення наслідків кліматичних шоків на дохід від рослинництва та ефективність політики щодо зменшення цих наслідків, було досліджено, як мінливість клімату та інші сільськогосподарські ресурси впливають на реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь за допомогою економетричної моделі для оцінки стохастичної виробничої функції, яка кількісно оцінює вплив цих змінних на середній рівень, дисперсію та коливання реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь та 9 досліджуваних сільськогосподарських культур. І мінливість опадів, і температура не мають суттєвого впливу на рівень реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь. Також, було встановлено, що мінливість середньої температури зменшує ймовірність втрати врожаю, коливання загальної річної кількості опадів збільшує ймовірність втрат врожаю і, таким чином, зменшує реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь. Тому майбутні дослідження будуть зосереджені на тому, наскільки різний ступінь впливу ризику на процес прийняття рішень у розробці стратегій адаптації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Степанов Д.С. Методологічні засади фінансового планування діяльності підприємств. *Обліково-фінансове забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки України на інноваційній основі*. Колективна монографія. Дніпропетровськ. Герда. 2015. С.429-437 (довідка про участь у держтематичі). *(Особистий внесок автора полягає у розробці теоретичних та методологічних засад фінансового та бізнес-планування сільськогосподарських підприємств) (0,33 д.а.)*

2. Степанов Д.С. Основні функціональні складові економічної безпеки сільськогосподарських підприємств як елемент управління безпекою економічної системи. *Економічна кібернетика та моделювання соціально-*

економічних систем. Монографія. Дніпро. 2017, С.446-454 (Особистий внесок автора полягає у вдосконаленні економічних засад економічної безпеки сільськогосподарських підприємств) (0,33 д.а.)

3. Степанов Д.С. Концепції економічної безпеки АПК від макро- до макрорівня. *Фінансово-облікове забезпечення сталого розвитку аграрного сектора України. Колективна монографія. Дніпро. 2017. С.322-331 (Особистий внесок автора полягає у розробці концепції економічної безпеки АПК) (0,44 д.а.)*

4. Степанов Д.С. Діагностування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. *Інноваційна діяльність та економічна безпека підприємств. Монографія. Дніпро. 2017. С.290-298. (Особистий внесок автора полягає у розробці шляхів удосконалення діагностування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств) (0,38 д.а.)*

5. Степанов Д.С. Формування концепції економічної безпеки сільськогосподарського підприємства: методика, показники. *Теорія і практика діяльності підприємств. Монографія. Пороги. С.147-156 (Особистий внесок автора полягає у розробці концептуальних аспектів економічної безпеки сільськогосподарського підприємства) (0,38 д.а.)*

Статті у наукових фахових виданнях України, у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

6. Степанов Д.С. System of financial-economic security of enterprises. *Економічний простір: збірник наукових праць. Дніпро. №115. 2016. С. 180-190. (0,42 д.а.)*

7. Степанов Д.С. Система управління економічною безпекою сільськогосподарського підприємства *Економічний простір: збірник наукових праць. №121. Дніпро. 2017. С. 179-187. (0,33 д.а.)*

8. Степанов Д.С. Вплив інвестиційного забезпечення та величини сільськогосподарського підприємства на його економічну безпеку. *Інвестиції: практика та досвід: науково-практичний журнал. №16. серпень, 2017р. С.55-60 (0,33 д.а.)*

9. Степанов Д.С. Innovation component of polystructural process of formation and diagnostics of economic security of enterprise. *Агросвіт. Науково-практичний журнал. №6, березень, 2019р. С.89-98 (включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: Index Copernicus, Індекс Google Scholar) (0,38 друк.арк).*

Статті у зарубіжних та міжнародних наукометричних виданнях

10. Степанов Д.С. Формування та діагностика економічної безпеки сільськогосподарського підприємства. *Международный научный журнал «Интернаука». №3, 2017. <http://www.inter-nauka.com/issues/2017/3/2148>*

11. Демчук Н.І., Степанов Д.С. Principal methodical approaches to enhancing the economic security potential of an agricultural enterprise. *Уральский научный вестник. Казахстан, 2019. С.205-216 (загальний обсяг – 0,46 д.а. Особистий внесок автора – 0,32 д.а.: обґрунтовано комплекс заходів, що*

здійснюють вплив на потенціал економічної безпеки сільськогосподарського підприємства).

Опубліковані матеріали апробаційного характеру:

12. Степанов Д.С. *Теоретичні засади ефективного функціонування промислових підприємств*: I Міжвузівська науково-практична Інтернет-конференція «Економіка і фінанси: аналіз тенденцій та перспективи розвитку», 20 жовтня 2014 р. Дніпропетровськ: ДДАЕУ, 2014. С. 611-614. (сертифікат учасника) (0,13 д. а.).

13. Степанов Д.С. *Інноваційно-інвестиційна політика держави*: Міжнародна науково-практична конференція: «Стратегические вопросы мировой науки», 5 лютого 2015 р. Варшава (Польща), 2015. С. 88-90. (0,08 д. а.).

14. Степанов Д.С. *Финансовая безопасность предприятий Украины*: Международная научно-практическая конференция: «Актуальные проблемы взаимодействия экономики, государства и общества» 30 мая 2015. Дербенте (Дагестан) (0,15 д. а.).

15. Степанов Д.С. *Фінансово-економічна ефективність вітчизняних підприємств*: Науково-практична конференція: «Аграрна наука XXI століття: реалії та перспективи», 04-06 березня 2015р., ДДАЕУ, Дніпропетровськ, Т. 1 С.53-54 (0,04 д. а.).

16. Степанов Д.С. *Об'єктивна необхідність створення регіональних міжнародних фінансових організацій*: 6 Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція: «Сучасні економічні системи: стан та перспективи розвитку». 14-15 травня 2015 р. Хмельницький: ХКТЕІ, 2015. С. 61-64. (0,13 д. а.).

17. Степанов Д.С. *Методичне забезпечення активізації інвестиційного процесу*: 3 Международная научно-практическая конференция: «Развитие форм и методов современного менеджмента в условиях глобализации». 22-24 апреля 2015. Петровпавловск, Т.2.С. 61-68. (0,29 д. а.).

18. Степанов Д.С. *Суть, зміст та значення кредитоспроможності сільськогосподарського підприємства*: Міжнародна науково-практична інтернет конференція: «Економіка і фінанси: Аналіз тенденцій та перспектив розвитку». 13 листопада 2015 р., Дніпропетровськ, С.140-144. (0,17 д. а.).

19. Демчук Н.І., Степанов Д.С. *Інноваційна діяльність аграрних підприємств України в умовах глобальної фінансової кризи*: 3 Міжнародна конференція «Професіоналогія та ергономіка в контексті наук про працю - 2015». 22.06-23.06.2015. Зелена Гора (Польща). С 94-95. (загальний обсяг – 0,04 д.а., особистий внесок автора – 0,03 д.а.: розкрито головні особливості інноваційної діяльності аграрних підприємств).

20. Степанов Д.С. *Аптечне обслуговування населення сільських територій*: I международная научно-практическая конференция «Финансовые аспекты развития государства, регионов и субъектов хозяйствования: современное состояние и перспективы», 25-26 декабря 2015 г., г. Одесса. С. 53-59 (0,25 д. а.).

21. Степанов Д.С. *Поняття та особливості капіталу підприємства суб'єкта міжнародних економічних відносин*: 7 Міжнародна науково-практична інтернет-конференція молодих учених, аспірантів, студентів: «Творчий пошук молоді - курс на ефективність». 25 лютого 2016 р., Хмельницький, С.261-264 (0,13 д. а.).

22. Степанов Д.С. *Теоретичні засади активізації інноваційно-інвестиційного процесу сільськогосподарських підприємств*: 4 Международная научно-практическая конференция: «Развитие форм и методов современного менеджмента в условиях глобализации». 5-7 апреля 2016. Днепропетровск, С.235-238. (0,13 д. а.).

23. Степанов Д.С. *Економічна безпека сільськогосподарських підприємств*: Міжнародна науково-практична конференція «Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації». 30-31 березня 2017 року. С. 59-64. (0,17 д. а.).

24. Степанов Д.С. *Управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств*: Міжнародна науково-практична конференція: "Сучасні тенденції менеджменту в аграрному виробництві". 16-17 травня 2017 року. С. 79-83. (0,17 д. а.).

25. Степанов Д.С. *Економічна безпека підприємств в контексті її діагностування*: Міжнародна науково-практична конференція: «Управління соціально-економічним розвитком країни, регіону, підприємства в умовах кризи». Дніпро, 2019р., С.262-269 (0,29 д. а.).

26. Степанов Д.С. *Особливості поліпшення економічної безпеки підприємств в умовах кризи*: III Всеукраїнська науково-практична конференція: «Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітні аспекти». 28-29 березня 2019 р. Частина 1, Дніпро. С. 473-478. (0,21 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Степанов Д.С. Діагностика економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Одеська національна академія харчових технологій, Одеса, 2019.

В дисертаційній роботі доведено необхідність діагностики економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, що дає можливість своєчасно реагувати на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі, нарощувати конкурентні переваги та сприяти збільшенню рентабельності підприємства у довгостроковій перспективі. Систематизовано основні підходи до розуміння сутності та змісту економічної безпеки. Розроблено практичні рекомендації щодо формування та впровадження системи діагностики економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. Визначено інноваційну складову

поліструктурного процесу формування та діагностики економічної безпеки підприємства. Виявлено шляхи удосконалення системи моделювання процесу формування економічної безпеки підприємств в умовах їх інноваційного розвитку. Обґрунтовано вплив інвестиційного забезпечення та розміру сільськогосподарського підприємства на його економічну безпеку. Комплексно вивчено принципи методичні підходи активізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

Ключові слова: економічна безпека, розвиток, сільськогосподарське підприємство, інноваційний потенціал, планування, управління.

АННОТАЦІЯ

Степанов Д.С. Діагностика економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Одесская национальная академия пищевых технологий, Одесса, 2019.

В диссертационной работе доказана необходимость диагностики экономической безопасности сельскохозяйственных предприятий, что дает возможность своевременно реагировать на изменения во внутренней и внешней среде, наращивать конкурентные преимущества и способствовать увеличению рентабельности предприятия в долгосрочной перспективе. Раскрыты теоретико-методические аспекты экономической безопасности предприятия. Систематизированы основные подходы к пониманию сущности и содержания экономической безопасности. Разработаны практические рекомендации по формированию и внедрению системы диагностики экономической безопасности сельскохозяйственных предприятий.

Осуществлен основательный анализ факторов влияния, создают положительные или отрицательные предпосылки для формирования и внедрения диагностики экономической безопасности сельскохозяйственных предприятий. Среди всей совокупности факторов выделены природные факторы, экономические факторы (внутренние и внешние), а также научные исследования и разработки. К природным факторам отнесены природно-климатические условия и почвенный покров. Среди внутренних экономических факторов, оказывающих влияние на диагностику экономической безопасности сельскохозяйственного предприятия, выделены использования земельных, финансовых, трудовых, материально-технических ресурсов и рентабельность производства по видам продукции. Среди внешних факторов анализировались привлекательность отрасли, инвестиционный климат и государственная поддержка сельского хозяйства.

Разработан механизм диагностики экономической безопасности на сельскохозяйственном предприятии, состоит из трех последовательных этапов: определение уровня экономической безопасности сельскохозяйственного

предприятия; проведения финансово-экономического анализа, используя соответствующие определенные инструменты; построение стратегии дальнейшего развития предприятия с использованием специальных методов.

Определена экономическая безопасность сельскохозяйственного предприятия как системного объекта исследования, обнаружено место, роль и значение экономической безопасности предприятия в системе его управления и сформирована концепция проактивного управления экономической безопасностью в системе формирования и обеспечения совокупного потенциала сельскохозяйственного предприятия. Выявлены пути совершенствования системы моделирования процесса формирования экономической безопасности предприятий в условиях их инновационного развития. Обосновано влияние инвестиционного обеспечения и размера сельскохозяйственного предприятия на его экономическую безопасность. Комплексно изучены принципиальные методические подходы активизации потенциала экономической безопасности сельскохозяйственного предприятия.

Ключевые слова: экономическая безопасность, развитие, сельскохозяйственное предприятие, инновационный потенциал, планирование, управление.

ANNOTATION

Stepanov D.S. Diagnostics of economic security of agricultural enterprises. - Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Thesis for a Candidate Degree in Economics, specialty 08.00.04 – Economics and Management of Enterprises (by economic activities). – Odessa National Academy of Food Technologies, Odessa, 2019.

In the dissertation the necessity of diagnostics of economic security of agricultural enterprises is proved, which gives the opportunity to respond in time to changes in the internal and external environment, to increase competitive advantages and to promote the profitability of the enterprise in the long run. The basic approaches to understanding the essence and content of economic security are systematized. Practical recommendations on the formation and implementation of the system of diagnostics of economic security of agricultural enterprises have been developed. The innovative component of polystructural process of forming and diagnostics of economic security of the enterprise is determined. Ways to improve the system of modeling the process of forming the economic security of enterprises in the conditions of their innovative development are revealed. The influence of investment security and size of agricultural enterprise on its economic security is substantiated. Principal methodological approaches to activating the potential of economic security of an agricultural enterprise have been comprehensively studied.

Key words: economic security, development, agricultural enterprise, innovation potential, planning, management.